

**OLIY TA‘LIM MUASSASALARIDA TALABALAR MUSTAQIL ISHINI
TASHKIL ETISHNING PEDAGOGIK-METODIK ASOSLARI VA TASHKILIY
MEXANIZMLARI**

Hulkaroy Babayeva Usmon Qizi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti mustaqil izlanuvchisi.

hbabayeva@gmail.com,

Annotatsiya: *Mazkur maqolada oliy ta‘limdagi mustaqil ta‘lim topshiriqlari uchun qulayliklar keltirib o‘tilgan va bu maqola o‘qituvchi va talaba uchun juda foydali ekanligi bayon etiladi. Maqolada mustaqil ta‘lim uchun mo‘ljallangan mavzular shakli tahlil qilinadi va bu boradagi jahon va o‘zbek pedagog vakillarimiz olib brogan ilmiy tadqiqotlarni yoritish asosiy maqsad qilib olingan.*

Аннотация: *В этой статье упоминаются возможности для самостоятельных учебных заданий в высшей школе, и констатируется, что эта статья очень полезна как для преподавателя, так и для студента. В статье анализируются формы тем, предназначенных для самостоятельного обучения, и основная цель - осветить научные исследования, проводимые в этом отношении нашими представителями мира и узбекскими педагогами.*

Annotation: *In this article, facilities for independent study assignments in higher education are mentioned, and it is stated that this article is very useful for the teacher and the student. The article analyzes the form of topics intended for independent education, and the main goal is to highlight the scientific research conducted by our world and Uzbek pedagogues in this regard.*

Kalit so‘zlar: *Mustaqil ta‘lim, ko‘nikma, malaka, tadqiqot, nazariya, amaliyot, funktsiya, baholash, hisobot, o‘qituvchi, talaba, intellektual, texnika.*

Ключевые слова: *Самостоятельное обучение, навыки, компетентность, исследование, теория, практика, функция, оценка, отчет, учитель, ученик, интеллектуал, методика.*

Keywords: *Independent learning, skills, competence, research, theory, practice, function, evaluation, report, teacher, student, intellectual, technique.*

KIRISH

Bo‘lajak mutaxassislarni tayyorlash va o‘quv jarayoni sifatini oshirishda o‘quvchilarning ijodiy faoliyatga qo‘shilishi, intellektual qobiliyatlarini rivojlantirish imkonini beruvchi mustaqil ishlar alohida o‘rin tutadi.

Talabanning mustaqil ishi deganda mustaqil ta'lim uchun ajratilgan, o'quv-uslubiy adabiyotlar va tavsiyalar bilan ta'minlangan, testlar, imtihonlar, kollokviumlar, referatlar, referatlar va ma'ruzalar shaklida nazorat qilinadigan mavzularning ma'lum ro'yxati bo'yicha ish tushuniladi.

Hozirgi vaqtda talabalarning mustaqil ishlarini tashkil etish uslubiga turlicha yondashuvlar mavjud. Ba'zi tadqiqotchilar mustaqil ishni o'qituvchilar tomonidan taqdim etilgan ma'lumotlarni talabalar tomonidan idrok etish va mustaqil tushunish deb bilishadi. Boshqalar bu hodisaning mohiyatini faqat tashqi belgilar bilan ochib beradi. Boshqalar esa mustaqil ishni yangi bilimlarni mustaqil o'zlashtirish va chuqur anglash, o'quvchilarning o'zlari tomonidan ish ritmini belgilash va qo'yilgan savollarni o'rganish uchun vaqt miqdori kabi asoslar bilan belgilaydilar.

Bundan kelib chiqadiki, mustaqil ish nafaqat shakl, balki o'rganish vositasi hamdir, chunki u bir qator funktsiyalarni bajarish bilan birga o'quvchilarning ma'lum ko'nikma va ko'nikmalarini shakllantiradi: rivojlantiruvchi, axborot va tarbiyaviy, yo'naltiruvchi va rag'batlantiruvchi, ta'lim va tadqiqot.

Rivojlantiruvchi funktsiya aqliy mehnat madaniyatini oshiradi, ularni ijodiy faoliyat bilan tanishtiradi, o'quvchining intellektual qobiliyatlarini boyitadi.

Axborot va o'qitish o'quvchilarning sinfdagi ta'lim faoliyatini o'z ichiga oladi.

Yo'naltirish va rag'batlantirish o'quv jarayoniga kasbiy yo'naltirilganlik xarakterini beradi.

Ta'lim funktsiyasining maqsadi - kelajakdagi mutaxassisning kasbiy fazilatlarini shakllantirish va rivojlantirish.

Tadqiqot funktsiyasi professional va ijodiy fikrlashning yangi darajasini shakllantiradi.

Mustaqil ishning belgilari sifatida quyidagilar ajralib turadi: kognitiv yoki amaliy vazifa, muammoli masala mavjudligi; vazifani bajarish vaqti; ruhiy stressning namoyon bo'lishi; vazifalarni hal qilish jarayonida talabalarning ongi, mustaqilligi va faolligi; talabanning mustaqil, kognitiv va amaliy faoliyatini boshqarish. Shunday qilib, mustaqil ishning o'zagi butun o'quv jarayonini belgilaydigan kognitiv yoki muammoli vazifadir.

Mustaqil ish faoliyat xarakteriga ega va shuning uchun uning tarkibida faoliyatga xos bo'lgan tarkibiy qismlarni ajratib ko'rsatish mumkin: motivatsion aloqalar, muayyan vazifani belgilash, amalga oshirish usullarini tanlash, bog'lanishni bajarish, nazorat qilish.

Mustaqil ishni muvaffaqiyatli bajarish uchun quyidagi shartlar bajarilishi kerak:

- o'quv vazifasini rag'batlantirish;
- kognitiv vazifalarning aniq bayoni;
- ishni bajarish algoritmi, usuli, talabanning uni bajarish bo'yicha bilimi;
- o'qituvchi tomonidan hisobot shakllarini, ish hajmini, uni topshirish muddatlarini aniq belgilash;

- konsalting yordami turlarini aniqlash (o'rnatish, mavzuli, muammoli maslahatlar);
- baholash, hisobot berish va h.k. mezonlari;
- nazorat turlari va shakllari (seminar, test, test, seminar va boshqalar).

Mustaqil ish o`quvchi faoliyatidagi takror ishlab chiqarish va ijodiy jarayonlarni o`z ichiga oladi. Bunga qarab mustaqil ishning uch darajasi ajratiladi.

Reproduktiv darajaga o'quv adabiyotlarini o'qish, qayd qilish, ma'ruza tinglash, audio va video yozuvlar, yodlash, qayta aytib berish, yodlash, Internet resurslari, o'quv materialini takrorlash kiradi.

Kognitiv-qidiruv seminar va amaliy mashg'ulotlarda xabarlar, ma'ruzalar, nutqlar tayyorlash, intizomiy muammolar bo'yicha adabiyotlarni tanlash, referatlar, insholar, testlar yozish, ishbilarmon o'yinlarga tayyorgarlik ko'rish va boshqalarni o'z ichiga oladi.

Ijodiy daraja - mustaqil ish darajasi - ilmiy maqolalar, tezislar yozish, tadqiqot ishlarida qatnashish, talabalarning ilmiy konferentsiyasi, olimpiadasida qatnashish va hokazolarni o'z ichiga oladi.

Talabalarning mustaqil ishlarini tashkil etish va muvaffaqiyatli amalga oshirish uchun barcha darajadagi mustaqil ishlarning kombinatsiyasi zarur.

Qiyinchilik darajasiga ko'ra talaba mustaqil ishining to'rt turi ajratiladi.

Birinchi tur modelga muvofiq vazifalarni bajarish qobiliyatini shakllantiradi. Ikkinchisi xotiradan ma'lumotni qayta ishlab chiqarishga yordam beradi. Uchinchisi, nostandart muammolarni hal qilishni o'rganishga qaratilgan. To'rtinchisi, ijodiy faoliyatga qaratilgan vazifalarni bajarishni o'z ichiga oladi. Muvaffaqiyatli mustaqil ishning zaruriy sharti yuqoridagi barcha ish turlari va darajalarining kombinatsiyasi hisoblanadi.

Talabalarning mustaqil ishlarini tashkil etishda talabalarni tayyorlashning turli darajalari va o'quv faoliyatining turli uslublarini hisobga olish kerak. Topshiriqlarni tanlashda o'qituvchi quyidagi mezonlarga amal qilishi kerak

- har bir topshiriqning hajmi shunday bo'lishi kerakki, o'quv materialini yaxshi bilgan holda, talaba topshiriqning barcha savollariga belgilangan vaqt ichida yozma ravishda javob berishga ulgursin;

- barcha vazifalar bir xil murakkablikda bo'lishi kerak;

- har bir topshiriqda etarlicha aniq javoblarni talab qiladigan savollar bo'lishi kerak;

- har bir topshiriqda o'quv adabiyotlarida mustaqil o'rganiladigan material bo'yicha savol bo'lishi kerak;

- o'qilgan ma'ruza materiali bo'yicha cheklangan miqdordagi savollar bilan mutlaqo bir xil savollarga ega ikkita yoki undan ortiq topshiriq bo'lmasligi kerak.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR

Mustaqil ish juftlikda bo`lsa yoki unda 3 kishi qatnashsa samaraliroq bo`ladi. Guruh ishi o'zaro nazorat tufayli motivatsiya darajasini, o'quvchilarning bilim faolligini rivojlantirish, birgalikdagi ishlarni bajarishga qiziqishni oshirishga yordam beradi. Buni T.P. Petuxova, I.D. Belonovskaya, M.I. Glotova, M.S. Pashkevich 2012 yil Monitoring mustaqil ishning eng muhim va qiziqarli shakllarini ko'rsatdi, ular talabalar tomonidan qayd etildi. Bu loyihalar bo'yicha jamoaviy ish, tipik va murakkab muammolarni hal qilish (fizika-matematika bloki fanlari bo'yicha), kutubxona resurslari va Internet bilan ishlash (gumanitar blok fanlari bo'yicha). Mustaqil ishning qo'shimcha shakllari bilan bir qatorda talabalar o'quv va kognitiv faoliyatni taklif qiladilar: korxonalariga tashrif buyurish, ekskursiyalar, ko'rib chiqilgan vazifalarni ishlab chiqarishda qo'llash, mahorat darslarida qatnashish, korxonalar va tashkilotlarda o'qish paytida amaliyot o'tash. Keyinchalik o'quv jarayoni ishtirokchilarining jamoaviy ijodiy hamkorligiga yo'naltirilgan mustaqil ish shakllari taklif qilindi: intellektual musobaqalar, ilmiy seminarlar-munozaralar, universitetlararo loyihalar, Internetdagi jamoaviy loyihalar.

Bajarilgan mustaqil ishlar bo'yicha hisobot berishning turli shakllari mavjud

- amaliy dars yoki seminarda og'zaki javobni baholash;
- fizika-matematika fanlaridan masalalar yechish;
- mavzu bo'yicha mustaqil, ma'lum ma'lumotlarga ko'ra tuzilgan va talaba manbalari tomonidan tanlab olingan xulosa;
- nazorat va kurs ishlarini bajarish va himoya qilish;
- ishlab chiqarish amaliyotini yakunlash to'g'risidagi hisobot;
- elektron testlar shaklida tuzilgan bilimlarni baholashning modul-reyting tizimi;
- fan bo'yicha testlar, imtihonlarni topshirish;
- dissertatsiyalar himoyasi;
- ilmiy anjumanlar to'plamlarida nashr etish uchun yozilgan maqolalar va tezislar.

NATIJALAR VA MUHOKAMA

Pedagogik adabiyotlarda SRS faollashtirishning turli shakllari tasvirlangan. Ulardan eng samaralilari quyidagilardir

1. Talabalarga mustaqil ish usullarini o'rgatish: vaqt byudjetini rejalashtirish bo'yicha SVSni amalga oshirish bo'yicha vaqt ko'rsatmalari; introspektsiya va o'z-o'zini baholash uchun zarur bo'lgan aks ettiruvchi bilimlarni etkazish.

2. Kirish ma'ruzalarida, uslubiy ko'rsatmalar va qo'llanmalarda bo'lajak o'quv va kasbiy faoliyat uchun tavsiya etilgan o'quv materialini o'zlashtirish zarurligini ishonchli ko'rsatish.

3. Fan va texnikada qo'llaniladigan real fikrlashning tipik usullarini takrorlash, materialni muammoli taqdim etish.

4. Nazariya va amaliyot o'rtasida aniq bog'liqlikni o'rnatish uchun qonunlar va ta'riflarning operativ formulalarini qo'llash

5. Ta'limning faol usullarini qo'llash (holatlar tahlili, muhokamalar, guruh va juftlik ishlari, murakkab masalalarni jamoaviy muhokama qilish, ishbilarmon o'yinlar).

6. Talabalarni fanning tarkibiy-mantiqiy sxemasi va uning elementlari bilan ishlab chiqish va tanishtirish.

7. Talabalarga topshiriqlarni bajarish algoritmini o'z ichiga olgan uslubiy ko'rsatmalar berish.

8. Nazariy material, ularni hal qilish bo'yicha yo'riqnomalar va vazifalarni birlashtirgan holda mustaqil ish uchun kompleks o'quv qo'llanmalarini ishlab chiqish.

9. Fanlararo xarakterdagi o'quv qurollarini ishlab chiqish.

10. Uy vazifasini individuallashtirish, guruh ishlarida esa uning guruh a'zolari orasida aniq taqsimlanishi.

11. Oddiy vazifalarga qiyinchiliklarni kiritish, ortiqcha ma'lumotlar bilan topshiriqlarni berish.

12. Har bir ma'ruzadan keyin ma'ruza oqimi uchun nazorat savollari.

13. Eng ilg'or va qobiliyatli talabalarga har tomonlama yordam ko'rsatgan holda "talaba-konsultant" maqomini berish.

14. Jamoaviy o'qitish usullarini ishlab chiqish va amalga oshirish, guruh, juftlik.

SIW ning eng yuqori shakli talabalarning ilmiy-tadqiqot ishlari (TDT) hisoblanadi. O'quv va ilmiy-tadqiqot ishlarining o'zaro bog'liqligi aqliy faoliyatning tahlil, sintez, umumlashtirish, mavhumlashtirish, tizimlashtirish kabi ko'nikma va ko'nikmalarini rivojlantirishga yordam beradi. Talabalar tadqiqot faoliyati bilan shug'ullanib, maqolalar, monografiyalar, tezislarni ishlab chiqish bilan o'rganadilar. ma'lumotnoma adabiyotlari, Internet manbalariga murojaat qiling. Tadqiqot funksiyasi professional va ijodiy fikrlashning yangi darajasini shakllantiradi.

XULOSA

Tadqiqot faoliyati talabalarning ijodiy tafakkurini rivojlantiradi. Ijodiy faoliyat yangi natijaga, yangi mahsulotga olib keladigan shunday faoliyatdir.

Ijodiy faoliyatning asosiy mezonlariga quyidagilar kiradi: ijodiy faoliyat jarayonining yangiligi (yangi usul, texnika, harakat usuli); mantiqsiz fikrlash va sezgi; muammoni mustaqil ravishda ko'rish va shakllantirish qobiliyati; yechim topishdan oldingi aniq hissiy tajribaning mavjudligi.

Har qanday ijodiy yechimning to'rt bosqichi mavjud: material to'plash bosqichi, muammoni hal qilishga yordam beradigan bilimlarni to'plash; etuklik bosqichi, faqat ongsiz

ishlayotganda; idrok bosqichi, yechim kutilmaganda paydo bo'lganda; nazorat yoki natijalarni tekshirish bosqichi.

Pedagogik va psixologik adabiyotlarda ijodiy faoliyatni rag'batlantiradigan yoki inhibe qiluvchi shart-sharoitlar (vaziyat va shaxsiy) tasvirlangan.

Ta'kidlanishicha, vaqt etishmasligi, tashvishning kuchayishi, tez yechim topmoqchi bo'lganingizda sabrsizlik, o'ta kuchli yoki zaif motivatsiya, o'ziga ishonchsizlik va hokazolar ijodiy faoliyatga salbiy ta'sir qiladi.

Ijodiy jarayonga salbiy ta'sir ko'rsatadigan shaxsiy omillar: murosaga kelish, o'zini past baholash yoki o'ziga ishonch, salbiy his-tuyg'ularning hukmronligi, xavfli xatti-harakatlardan qochish, yuqori tashvish va boshqalar. Ijodkorlikka ijobiy ta'sir ko'rsatadigan shaxsiy xususiyatlar quyidagilardir: o'zini-o'zi. ishonch, quvonch hissiyotlarining ustunligi, tavakkal qilishga moyillik, g'alati tuyulishdan qo'rqqanlik, mos kelmaslik, boy tasavvurning mavjudligi, yaxshi hazil tuyg'usi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Ibragimov, A. A. (2017). O'qituvchilar kasbiy rivojlanishiga ilmiy-metodik hamrohlik texnologiyasi. *Sovremennoye obrazovaniye (Uzbekistan)*, (10), 30-41.
2. G'ulomov. X.R. Raimov. va boshqalar. "Ta'lim–tarbiya sifati va qirralari". T; «Fan va texnologiyalar». 2004. Betlar. 9.
3. Taylaqov N.I. Uzluksiz ta'lim tizimi uchun informatikadan o'quv adabiyatlari yangi avlodini yaratishning ilmiy pedagogik asoslari. Monografiya. –T.: «O'zbekiston milliy entsiklopediyasi» Davlatnashriëti, 2005. – 160 b.
4. Tolipov O'., Usmonboyeva M. Pedagogik texnologiya: nazariyavaamaliëti. – T.: «Fan», 2005. 206 b. 20.
5. Ernazarova G.O. The oretical basis of preparation of future teachers for professional pedagogical activity *Academic Research in Educational Sciences*, 3(1), 1057-1065.
<https://doi.org/10.24412/2181-1385-2022-1-1057-1065>
6. Bakhronovna, R. M. (2022). Formation Of Ecological Culture Of Primary School Pupils Through Natural Sciences (Example Of 2nd Grade Science Textbook). *Journal of*
7. Бабаева Х.У. Когнитивные технологии как эффективная педагогическая технология. 2024 Журнал Экономика и социум Номер 3-2 (118), Страницы 536-540.
8. Jumayeva Yulduz Rasulovna, Babayeva Xulkaroy Usmon Qizi, 2023/7/1, Журнал Journal of pharmaceutical Negative Results Том 14. Ways To Improve The Aesthetic Ability Of Future Teachers.

9. Babayeva Xulkaroy Usmon Qizi, O'quvchilarda kognitiv kompetentsiyalarni shakllantirish Дата публикации 2023 Журнал Science and innovation Том 2 Номер, Special Issue 4, Страницы 278-281.